

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Лупенко Ю. О.¹, д.е.н., проф., академік НААН, директор,
<https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Коваленко О. В.², д.е.н., с.н.с., завідувач відділом,
<https://orcid.org/0000-0001-8364-3316>

Яценко Л. О.², к.е.н., с.н.с.,
<https://orcid.org/0000-0002-4893-8191>

¹ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна

²Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2020-15-24>

Предмет дослідження – фінансово-кредитна система забезпечення фінансовими ресурсами аграрних підприємств. **Мета статті** – узагальнити зміст та розвинути визначення поняття «фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств» з урахуванням особливостей та проблем їх формування в сучасних умовах; оцінити стан та перспективи забезпечення фінансовими ресурсами агропідприємств. **Методика дослідження.** Для вирішення поставленої мети використано такі методи: теоретичного узагальнення, синтезу, індукції та дедукції – для обґрунтування сутності дефініції "фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств"; порівнянь, динамічний – для аналізу тенденцій розвитку аграрних підприємств та оцінки забезпечення їх фінансовими ресурсами; економіко-статистичного аналізу для прогнозування джерел фінансових ресурсів; фінансового аналізу – для визначення оптимального розміру відсоткової ставки за кредитами сільськогосподарських підприємств. **Результати дослідження.** Виявлено, що основним джерелом формування фінансових ресурсів більшості сільськогосподарських підприємств впродовж минулого десятиліття були власні кошти. Висока вартість залучених фінансових ресурсів у господарську діяльність, а також низький рівень інвестиційної активності сільгоспвиробників, негативно впливали на формування чистого прибутку, призводили до постійних коливань рентабельності операційної діяльності. Вкладення інвестицій здійснювалися переважно у найбільш прибуткові напрями сільськогосподарської діяльності, в той час як галузі, які потребували докорінної модернізації залишалися без додаткових ресурсів. Частка сільського господарства в іноземному капіталі економіки 2018 року була надто малою (0,7%). Незначною була також частка короткострокових кредитів (у 2018 р. – 5,6%). Відсоткові ставки за кредитами для агропідприємств впродовж дослідженого періоду були вищими, ніж в середньому по економіці України. **Елементи наукової новизни.** У структурі фінансових балансів агрохолдингів виявлена тенденція до зменшення часток власних коштів і відповідно зростання позикових коштів, які в окремих формуваннях становили від 46,8 до 91,6%, що свідчить про деяке зниження фінансової стійкості та посилення залежності підприємств від інвесторів і кредиторів. Обґрунтовано інструменти державної фінансової політики в сфері забезпечення підприємств фінансовими ресурсами з них: сприяння формуванню різноманітних джерел в системі кредитного обслуговування, в якій важлива роль має належати кооперативним кредитним структурам; запровадження програм розширення місткості внутрішнього ринку за рахунок власного виробництва; нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, яка необхідна для забезпечення раціональних норм споживання населенням; організація переробки продукції безпосередньо в господарствах з продажем не сировини, а продовольчих товарів, вироблених із неї, а також інших виробів з місцевих ресурсів як важливого джерела додаткових фінансових надходжень; стримування інфляції та ін. **Сфера застосування**

результатів. Розраховано на фахівців в сфері економіки та фінансів сільського господарства, працівників наукової сфери, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів. Результати дослідження можуть застосовуватися фахівцями для оцінки рівня забезпечення фінансовими ресурсами підприємств, працівниками органів державного управління при виборі напрямів продовольчої політики, науковими співробітниками для розширення сфери досліджень.

Ключові слова: фінансові ресурси, сільськогосподарські підприємства, активи, пасиви, власний капітал, кредити, інвестиції, позиковий капітал

PROVIDING FINANCIAL RESOURCES TO AGRICULTURAL ENTERPRISES

Yurii Lupenko¹, D-r of Sciences, Professor, Academician of NAAS, Director,
<https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Olha Kovalenko², D-r of Sciences, Sen. Res., Head of Department,
<https://orcid.org/0000-0001-8364-3316>

Liudmyla Yashchenko², PhD, Sen. Res.,
<https://orcid.org/0000-0002-4893-8191>

¹Institute of Agrarian Economics of NAAS, Kyiv, Ukraine

²Food Resources Institute of NAAS, Kyiv, Ukraine

<https://doi.org/10.31073/foodresources2020-15-24>

The subject of the research is the financial and credit system of providing agricultural enterprises with financial resources. **The purpose of the article** is to generalize the content and develop the definition of the concept of "financial resources of agricultural enterprises" taking into account the peculiarities and problems of their formation in modern conditions; assess the state and prospects of providing agricultural enterprises with financial resources. **Research methodology.** To solve this purpose, the following methods were used: theoretical generalization, synthesis, induction and deduction - to substantiate the essence of the definition of "financial resources of agricultural enterprises"; comparisons, dynamic - to analyze trends in the development of agricultural enterprises and assess their provision with financial resources; economic and statistical analysis for forecasting the sources of financial resources; financial analysis – to determine the optimal interest rate on loans to agricultural enterprises. **Research results.** It was revealed that the main source of the formation of financial resources of most agricultural enterprises during the past decade were their own funds. The high cost of attracted financial resources in economic activities, as well as the low level of investment activity of agricultural producers, negatively influenced the formation of net profit, led to constant fluctuations in the profitability of operating activities. Investments were made mainly in the most profitable areas of agricultural activity, while the areas that required radical modernization were left without additional resources. The share of agriculture in foreign capital of the economy in 2018 was too small - 0.7%. The share of short-term loans was also insignificant (5.6% in 2018). Interest rates on loans for agricultural enterprises during the period under study were higher than the average for the Ukrainian economy. **Elements of scientific novelty.** In the structure of financial balances of agricultural holdings, a tendency towards a decrease in the share of their own funds and, accordingly, an increase in borrowed funds, in some formations ranged from 46.8 to 91.6%, was revealed, which indicates a slight decrease in financial stability and an increase in the dependence of enterprises on investors and creditors. The tools of state financial policy in the sphere of providing enterprises with financial resources from them have been substantiated: assistance in the formation of various sources in the system of credit services, in which cooperative credit structures should play an important role; introduction of programs to expand the capacity of the domestic market through its own production; increasing the production of agricultural products, which is necessary to ensure rational consumption rates

by the population; organization of product processing directly on farms with the sale not of raw materials, but of food products made from it, as well as other products from local resources as an important source of additional financial receipts; curbing inflation, etc. **Scope of the results.** Designed for specialists in the field of agricultural economics and finance, scientific workers, teachers, graduate students and students of higher educational institutions. The results of the study can be used by specialists to assess the level of provision of financial resources to enterprises, government officials when choosing directions for food policy, and researchers to expand the scope of research.

Key words: financial resources, agricultural enterprises, assets, liabilities, equity capital, loans, investments, borrowed capital

Постановка проблеми. Фінанси посідають центральне місце в управлінні підприємствами. Їх економічний зміст зумовлює побудову фінансово-кредитної системи, що являє собою сукупність взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, в процесі яких формуються і використовуються фінансові ресурси.

Ситуація, що нині склалася в аграрному секторі, зумовлює ряд викликів, основними з яких є необхідність поліпшення умов ведення бізнесу, проведення якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку, продовольчої безпеки держави і наближення до європейської політики у сфері сільського господарства. Водночас низькі темпи техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва у структурі виробничої собівартості вітчизняної сільськогосподарської продукції зумовлюють збільшення вартості невідновлюваних природних ресурсів, зростання залежності виробництва від природно-кліматичних умов, обмеження доступу товаровиробників до фінансових ресурсів. Розв'язання цих проблем вимагає комплексної оцінки та вдосконалення діючої системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх особливостей та стратегічних цілей розвитку. Пошук та оптимізація джерел фінансових ресурсів для зазначених цілей є одним з пріоритетних напрямів розвитку, які визначені в Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністерства України від 30.12.2015 р. № 1437-р. [1].

Аналіз літературних джерел і публікацій. Оцінці причин виникнення проблем фінансового забезпечення аграрного сектора та обґрунтуванню необхідності їх розв'язання присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема: В. Андрійчука [2], І. Бланка [3], О. Гудзь [4], М. Дем'яненка [5], В. Жука [6], М. Кісіля [7], М. Кропивка [8], В. Месель-Веселяка [10], Б. Пасхавера [11], П. Саблука [12], Р. Саблука [13], М. Сичевського [14], П. Стецюка [15] та інших вчених. Водночас дослідження стану забезпеченості фінансовими ресурсами аграрних підприємств в умовах нестабільної економіки завжди є актуальними.

Мета статті – узагальнити зміст та розвинути визначення поняття «фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств» з урахуванням особливостей та проблем їх формування в сучасних умовах; оцінити стан та перспективи забезпечення фінансовими ресурсами агропідприємств.

Методика дослідження. Для вирішення поставленої мети використано такі методи: теоретичного узагальнення, синтезу, індукції та дедукції – для обґрунтування сутності дефініції "фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств"; порівнянь, динамічний – для аналізу тенденцій розвитку аграрних підприємств та оцінки забезпечення їх фінансовими ресурсами; економіко-статистичного аналізу для прогнозування джерел фінансових ресурсів; фінансового аналізу – для визначення оптимального розміру відсоткової ставки за кредитами сільськогосподарських підприємств.

Для прогнозування джерел фінансових ресурсів та визначення оптимальних відсоткових ставок за кредитами сільськогосподарських підприємств України авторами запропоновано наступний алгоритм:

1) побудова рівняння тренду для розрахунку річних прогнозних значень джерел фінансових ресурсів:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 \cdot t, \quad (1)$$

де $\hat{Y}$ – річні оцінки джерел фінансових ресурсів, млрд грн;

a_0 та a_1 – коефіцієнти рівняння;

t – часовий параметр ($t = 1, \dots, n$, n – кількість років);

2) оцінювання якості рівняння тренду за коефіцієнтом детермінації та критеріями перевірки значущості (Стюдента та Фішера);

3) обчислення прогнозних значень джерел фінансових ресурсів на основі рівняння (1);

4) розрахунок оптимальних відсоткових ставок за уточненою формулою на основі прогнозованих значень власного та позикового капіталу сільськогосподарських підприємств [31]:

$$Bc = (P_{вк} \cdot BK - П) / ПК, \quad (2)$$

де Bc – відсоткова ставка за кредитами сільськогосподарських підприємств, %;

$P_{вк}$ – рентабельність власного капіталу (відношення прибутку до власного капіталу), %;

$П$ – прибуток, млрд грн;

BK – прогнозований власний капітал, млрд грн;

$ПК$ – прогнозований позиковий капітал, млрд грн.

Результати та обговорення.

Термін «ресурси» від французького *ressours* – допоміжний засіб й означає грошові кошти, цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходів [16]. Визначення «фінансові» накладає обмеження на поняття ресурси й конкретизує його значення. В системі національних рахунків фінансові ресурси складаються з валового прибутку економіки, відрахувань до державних позабюджетних фондів, податків на виробництво та імпорт, податків з фізичних осіб, заощаджень домашніх господарств, трансфертів, отриманих ззовні. У ринкових умовах господарювання недостатні фінансові ресурси можуть бути додатково залучені у вигляді кредитних ресурсів.

Окремі вчені [17; 18] вважають, що якісними елементами фінансових ресурсів є ліквідні оборотні засоби: "...фінансові ресурси – це найліквідніші активи підприємства, до складу яких належать грошові надходження та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції, готова продукція й поточна дебіторська заборгованість". Інші вчені – пов'язують їх із створенням фондів:

– "фінансові ресурси підприємства існують як у фондовій, так і у не фондовій формі, фактично будучи коштами підприємства, котрі мають або не мають цільової спрямованості. До таких фондів належать: статутний капітал, резервний капітал, фонд амортизаційних відрахувань та ін." [19]. Практично під словом "фонди" автор вбачає капітал, поділений відповідно до господарських функцій в пасиві балансу на статутний, резервний, додатковий та ін.;

– "фінансові ресурси підприємства – це грошові доходи і нагромадження, які формуються у юридичних осіб у процесі їх господарської діяльності за рахунок власних,

позикових і залучених джерел фінансування й використовуються для формування активів підприємства, грошових резервів, виконання фінансових зобов'язань" [20];

– "фінансові ресурси – це частина коштів підприємства у фондовій і не фондовій формі, яка формується в результаті розподілу виробленого продукту, залучається до діяльності підприємства з різних джерел і спрямовується на забезпечення розширеного відтворення виробництва" [21];

– "фінансові ресурси підприємств – це сукупність акумульованих власних і позикових грошових коштів та їх еквівалентів у формі цільових грошових фондів, призначених для забезпечення господарської діяльності підприємств в майбутньому періоді" [3].

Аграрне виробництво за своєю природою відрізняється від інших видів виробництва тим, що має справу з живими організмами – тваринами і рослинами – й використовує в процесі праці землю як головний, нічим іншим незамінний засіб виробництва. Тому відтворення в сільському господарстві, а також організація фінансів сільськогосподарських підприємств мають ряд особливостей, які визначаються природно-кліматичними і природно-біологічними відносинами.

Сільське господарство України продовж останнього десятиліття має помітні досягнення. Обсяг внутрішнього валового продукту галузі в загальному обсязі ВВП країни у 2018 році становив 10,5% (у цінах споживачів). Впродовж 2011–2018 рр. сукупні обсяги випуску продукції сільськогосподарської галузі зросли у 3,3 раза, валова додана вартість – у 3,2 раза, виробництво аграрної продукції в розрахунку на одну особу – в 3,6 раза. У 3,6 і 2,6 раза відповідно підвищилися обсяги випуску продукції рослинництва і тваринництва. Продуктивність праці аграрних підприємств збільшилася в 1,8 раза.

Сучасні тенденції у виробництві сільськогосподарської продукції свідчать про ключову роль підприємств. Так, якщо у 2000 р. вони виробляли 38,4% валової продукції сільського господарства (в тому числі 49,3% продукції рослинництва і 21% продукції тваринництва), то у 2018 р. їх частка зросла до 66,3%. У структурі виробництва сільськогосподарської продукції існує стійка тенденція до зростання частки продукції рослинництва у валовому обсязі, яка підвищилася з 68,1% у 2011 р. до 74,2% у 2018 р. Найбільшу частку виробництва забезпечують зернові культури – 35%, технічні культури – 24,5%, картопля – 6,3%, овочеві культури – 4,2%.

Впродовж свого розвитку структура аграрної економіки України характеризувалася динамічними змінами, що зумовили еволюцію організаційно-правових форм господарювання та диверсифікацію видів сільськогосподарського виробництва, що пов'язано з переходом цього сектору економіки до якісно нового етапу розвитку на основі трансформації форм власності і земельних відносин. У сільському господарстві України останніми десятиліттями відбувається інтенсивна "поляризація галузі в два сектори – корпоративний (великі підприємства, включаючи агрохолдинги) та індивідуальний (малі підприємства й господарства населення), між якими знаходяться різнорозмірні фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства з диверсифікованим спектром організаційних форм" [22].

У 2018 році в сільському господарстві функціонувало 69,6 тис. суб'єктів господарювання, з них: підприємств – 70,2%; фізичних осіб-підприємців – 29,8%. Сільськогосподарським виробництвом займалися 549,3 тис. працівників, з них 33,2 тис. фізичних осіб-підприємців.

Загальна кількість сільськогосподарських підприємств 2018 року становила 40,3 тис. одиниць. Основною формою господарювання були фермерські господарства, яких налічувалося 30,4 тис. одиниць або 75% від загальної кількості підприємств. У їх користуванні знаходилося 4,7 млн га сільськогосподарських угілів або 23,5% у загальній площі угілів [23].

Нині більшість сільськогосподарських підприємств в Україні перебуває у достатньо складному фінансовому становищі. На їх фінансове забезпечення значною мірою впливає

економічна ситуація в країні, зокрема кризові явища в економіці, нестабільний курс валюти, низька купівельна спроможність населення країни, невідповідність продукції зовнішньому ринку, нестабільність зовнішньоекономічної ситуації, а також недовіра аграріїв до дієвості державної підтримки цього сектора економіки.

Внаслідок зазначених особливостей діяльність сільськогосподарських формувань супроводжується високими ризиками, що впливають на формування фінансів і об'єктивно зумовлюють активну участь держави в регулюванні їх діяльності за допомогою субсидування, зміни умов оподаткування, використання пільгового кредитування, порядку та умов страхування, лізингу та ін. За цих умов *підхід до розгляду сутності фінансових ресурсів* має розглядатися як засіб, що забезпечує життєдіяльність підприємств на будь-якому етапі їх господарської діяльності, тобто від моменту формування джерел фінансування діяльності до моменту організації майнового комплексу та реалізації продукції основного й допоміжних видів діяльності. Такий погляд на сутність фінансових ресурсів дає можливість показати їх допоміжний характер в організації відтворювального процесу і сформувати дещо інше уявлення про їхню роль у ньому. Схема кругообігу фінансових ресурсів, які обслуговують розширене відтворення представлена на рис. 1.

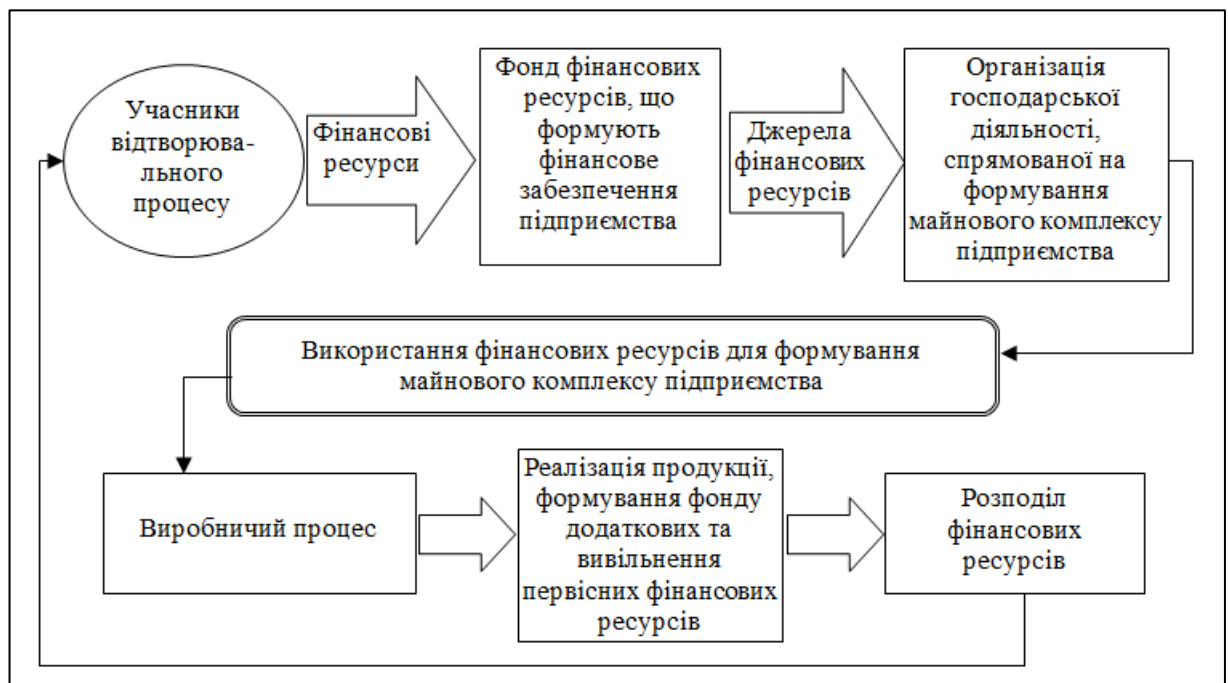

Рис. 1. Роль фінансових ресурсів у відтворювальному процесі

Джерело: розроблено на основі [27]

В останні роки відбуваються зміни у кон'юктурі внутрішнього продовольчого ринку. Темпи девальвації в країні впродовж 2013–2019 рр. зумовили високі темпи інфляції, обмежили внутрішній попит і стимулювали переміщення товарних мас з внутрішнього ринку на зовнішній. Кон'юнктура зовнішнього ринку теж була нестабільною: у 2013–2016 рр. знижувалися ціни експорту агропродовольчих товарів при одночасному зростанні їх фізичних обсягів; у 2017–2019 рр. експортні ціни зростали, що стимулювало підвищення фізичних обсягів експорту. Як зазначають вчені Б. Пасхавер і Л. Молдован [11], якщо інфляційно-девальваційна тенденція продовжиться, національне продовольче виробництво дедалі більше переходитиме від українського споживача до трейдера (табл. 1).

Таблиця 1

Експорт товарів України

Показник	Рік							2019 до 2013, %
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Офіційний курс гривні до долара США	7,993	11,8867	21,8447	25,5513	26,5966	27,2005	25,80	—
Експорт усіх товарів, млрд дол. США	62,3	53,9	38,1	36,4	43,3	47,3	50,1	80,3
млрд грн	498,0	640,7	832,3	929,1	1150,7	1287,5	1291,4	259,3
Експорт агропродовольчих товарів, млрд дол. США	16,9	16,7	14,6	15,3	17,8	18,6	22,1	131,0
млрд грн	135,1	198,5	318,9	390,5	472,3	506,3	571,3	422,9

Джерело: дані Держстату України

На внутрішньому ринку виникла тривожна ситуація з паритетом цін між придбанням матеріально-технічних ресурсів і реалізацією готової продукції. За 2017–2018 роки ціни реалізації продукції агровиробників зросли майже на 21%, а ціни на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства збільшилися на 24,6%. Таке зростання цін на вході аграрної галузі загрожує їй зменшенням прибутків і падінням рентабельності. Отже, необхідна більш результативна антиінфляційна політика, з одного боку, а з іншого – посилення інноваційної складової в підвищенні продуктивності праці та зниження ресурсомісткості в сільськогосподарському виробництві. Важливим чинником суттєвого збільшення доходів як сільськогосподарських виробників, так і переробних підприємств, є поглиблення переробки зернових і технічних культур та поставки цієї продукції на експорт, де ціна в рази більша, ніж експорту сировини [11].

Сучасні проблеми аграрного сектору економіки являють собою тісний ланцюг політичних та соціально-психологічних аспектів розвитку агропромислового комплексу. Водночас всі ці проблеми тісно пов'язані з вузловими питаннями аграрної економіки: фінансовими результатами діяльності суб'єктів господарської діяльності. Внаслідок сучасної кризової ситуації у функціонуванні фінансів аграрної сфери стримується освоєння соціально орієнтованих ринкових відносин [9].

Найважливішою умовою розвитку аграрного виробництва є забезпечення його ефективності, яку характеризують фінансові результати діяльності агропідприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств

Рік	Чистий прибуток (збиток), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток		Рентабельність, %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	операційної діяльності	усієї діяльності
2013	14911,2	80,0	26191,0	20,0	11279,8	11,7	8,3
2014	21391,4	84,4	51673,3	15,6	30281,9	21,4	9,2
2015	101894,4	88,7	127531,3	11,3	25636,9	43,0	30,4
2016	89788,8	88,1	102501,6	11,9	12712,8	33,6	25,6
2017	68239,7	86,5	88687,9	13,5	20448,2	23,2	16,5
2018	70419,6	86,5	93256,8	13,5	22837,2	18,9	14,2

Джерело: дані Держстату України

Як свідчать дані табл. 2, діяльність сільськогосподарських підприємств є загалом рентабельною, проте, рівень цього показника нестабільний і змінювався за досліджений період від 8,3% (2013 р.) до 30,4% (2015 р.). Позитивним явищем є збільшення частки прибуткових підприємств. Водночас рентабельність їх операційної діяльності, яка впродовж 2010–2018 рр. коливалася від 11,7% (2013 р.) до 43,0% (2015 р.), свідчить про суттєвий негативний вплив фінансово-інвестиційної діяльності підприємств на формування чистого прибутку. Основною причиною зниження рентабельності є висока вартість фінансових ресурсів, залучених виробниками у господарську діяльність, а також низький рівень їх інвестиційної активності на фінансовому ринку.

Матеріальні витрати, знос основних виробничих фондів, заробітна плата працівників, податки та інші платежі в бюджет, відсотки за кредитами тощо складають витрати, що формують собівартість. До отримання виручки ці витрати фінансуються за рахунок авансованих оборотних коштів, кошти відновлюються, а понесені витрати відшкодовуються, в тому числі й знос основних виробничих фондів і нематеріальних активів. Мета інвестування коштів у виробництво полягає в отриманні прибутку.

Крім зазначених вище напрямів фінансування діяльності підприємств *використання* фінансових ресурсів може здійснюватися господарюючими суб'єктами й за іншими напрямками, головними з яких є:

- інвестування власних коштів в капітальні витрати (реінвестування), пов'язане з розширенням виробництва і технічним його оновленням, переходом на прогресивні технології;
- інвестування фінансових ресурсів в цінні папери, придбані на ринку: акції і облігації інших товаровиробників, зазвичай тісно пов'язаних поставками з підприємством;
- розподіл фінансів на формування грошових фондів заохочувального і соціального характеру;
- використання фінансових ресурсів на благодійні цілі, спонсорство та ін.

На основі аналізу динаміки фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, що закладені в активах балансу, виявлено зменшення темпів зростання суми фінансових ресурсів, обчислюваних у доларах США за курсом НБУ у 2014, 2015 і 2017 роках. Загалом, сума фінансових ресурсів підприємств сільського, лісового та рибного господарства за 2013–2018 рр. в доларовому еквіваленті зменшилася на 7,7%, а це не відповідає фактичному їх виміру у національній валюті (+214,2%) (табл. 3).

Зміна співвідношення оборотних і необоротних активів з 2,3 у 2013 р. до 2,8 у 2018 р., свідчить, з одного боку, про підвищення рівня мобільності активів, що є позитивною тенденцією, а з іншого – те, що гостроти набуває проблема зношеності основних засобів, які формують основну частину необоротних активів підприємств аграрного сектора. Впродовж 2013–2018 років коефіцієнт зношеності основних засобів коливався в межах 35,4–40%, що вказує на необхідність їх суттєвого оновлення. Про стан основних засобів галузі свідчить, зокрема, зменшення сільськогосподарської техніки. Так, з 2013 р. кількість тракторів зменшилася на 3,7 тис. шт. або на 2,2%, вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів – на 20,6 тис. шт. або на 20,8%, зернозбиральних комбайнів – на 3,5 тис. шт. або на 11,8%. Крім того, спостерігається скорочення прийнятих в експлуатацію потужностей сільськогосподарського призначення та енергетичних потужностей.

Низький рівень відтворювальних процесів у підприємствах аграрного сектора обумовлений певними причинами, серед яких слід виділити порушення базових основ здійснення амортизаційної, цінової та інвестиційної політики. Амортизаційна політика повинна забезпечувати просте відтворення основних засобів підприємства, проте цього не відбувається через низку факторів. Головним серед них є нецільове використання підприємствами амортизаційних відрахувань, оскільки податковий метод амортизації не визначає, на які заходи можуть використовуватись амортизаційні кошти [27; 28]. Грошові

кошти від амортизації використовуються не за призначенням, не на фінансування капіталовкладень, а на поточні витрати.

Таблиця 3

Фінансові ресурси (активи) підприємств за видом економічної діяльності "Сільське, лісове та рибне господарство" на кінець року, 2013-2018 рр., млн грн

Активи	Рік						2018 до 2013, %
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>I. Необоротні активи</i>							
Основні засоби та нематеріальні активи (залишкова вартість)	83950	87659,2	106332,6	146363,6	184137,9	232273,7	276,7
Зношеність	52395,8	62968,9	78332,8	93051,6	112341,9	139873,2	267,0
Інвестиційна нерухомість	25,8	14,9	7,7	6,4	44,5	86,3	334,5
Довгострокові біологічні активи	7685,3	7108,2	8909,7	8959,2	10472,5	11996,3	156,1
Незавершені капітальні інвестиції	9018,7	8717,8	10254,8	13183,2	18134,4	21861,5	242,4
Довгострокові фінансові інвестиції	15089,7	17054,4	41334,4	42593,1	49813,7	50236,6	332,9
Інші необоротні активи	2172,8	2454,3	5117,8	7462,3	9910,7	12856,3	591,7
<i>Усього за розділом I</i>	117942,3	123008,8	171147	218567,8	272513,7	329310,7	279,2
<i>II. Оборотні активи</i>							
Запаси	66754,2	84446,9	114924,9	160251,5	203408	255983,4	383,5
Поточні біологічні активи	11873,7	12094,9	14259	16972,2	18448,5	23698,8	199,6
Дебіторська заборгованість, усього, у т.ч.:	98290,2	151461	342782,5	1092111	365703,9	325880,5	331,5
– за продукцію, товари, роботи, послуги	48430	67227	114882,4	111360,1	93521	90130,5	186,1
– за розрахунками з бюджетом	2725,5	3469,8	5252,1	6731,4	7285,4	10009,9	367,3
– інша поточна заборгованість	47134,7	80764,2	222648	974019,8	264897,5	225740,1	478,9
Поточні фінансові інвестиції	1330,5	1565,3	1396,4	2122,9	2160,9	1876	141,0
Гроші та їх еквіваленти	9885,4	9445,1	16770,9	19475,9	20093,6	21948,6	222,0
Витрати майбутніх періодів	1863,3	2313,8	4540,4	5820,8	6794,8	6948,3	372,9
Інші оборотні активи	5024	6214,1	19950,5	21912,6	22415,5	17844,9	355,2
<i>Усього за розділом II</i>	195021,3	267541,1	514624,6	1318667	639025,2	654180,7	335,4
<i>III. Необоротні активи та групи вибуття</i>	133,2	57,1	73,3	84,1	75,2	102,2	76,7
<i>Баланс, млн. грн</i>	313096,8	390607	685844,9	1537319	911614,1	983593,6	314,2
<i>млн. дол. США</i>	39186,1	32851,7	31403,2	60051,5	34271,2	36161,5	92,3

Джерело: дані Держстату України

Водночас в агропромисловому секторі змінилися пропорції між прибутком і амортизацією. Якщо у 1990 р. сільськогосподарські підприємства України нарахували 3,7 млрд крб амортизації, що, згідно з тогочасним валютним курсом, дорівнювало 6 млрд дол.

США [11], то 2018 року амортизаційні нарахування агропідприємств становили 1,1 млрд дол. США, що значно менше відтворювальних потреб. Збільшення амортизаційних коштів сприятиме ліквідації відставання аграрної галузі за показниками фондоозброєності, а також зменшуватиме потребу в інвестиціях за рахунок бюджету.

Рівень інфляції знецінює отримані за рахунок амортизаційних відрахувань ресурси й унеможлиблює своєчасне оновлення основних засобів [29]. Крім того, розширене відтворення цих засобів повинно спиратися на обґрунтовану цінову та ефективну інвестиційну політику, яка нині не виконує своїх функцій. Зокрема, цінова політика має спрямовуватися не лише на покриття всіх витрат виробництва сільськогосподарської продукції, в тому числі й амортизаційних відрахувань, а й забезпечувати певний рівень прибутковості бізнесу. Важливою умовою при цьому є встановлення певного паритету цін на продукцію аграрного виробництва і продукцію галузей промисловості [12]. Зі свого боку, інвестиційна активність, спрямована на розвиток аграрного сектора, також дозволила б оновити матеріально-технічну базу, технічно й технологічно удосконалити виробничий процес. Однак, на практиці вкладення інвестицій обмежується лише найбільш прибутковими напрямками сільськогосподарського виробництва. Внаслідок цього виникає певний дисбаланс: галузі, які потребують докорінної модернізації на основі довгострокового вкладення капіталу, залишаються без додаткових ресурсів, у той час коли продовжується фінансування тих напрямів, які дозволяють інвесторам швидко отримувати прибуток.

Важливим фінансовим ресурсом є й іноземні інвестиції в економіку України. На кінець 2018 року увесь нагромаджений іноземний акціонерний капітал в Україні становив у поточних цінах понад 120 млрд грн, що у 5 разів менше обсягу власних (капітальних) інвестицій в національну економіку. Втрата території, воєнні дії значно зменшили іноземний капітал, зокрема в сільському господарстві за 2015–2019 рр. – в 15 раз (табл. 4).

Таблиця 4

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України
(на кінець року, млн дол. США)

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Усі галузі	–458,2	3809,2	3692,9	4455,0	5859,8
Сільське, лісове та рибне господарство					
– млн дол. США	616,2	389,4	280,7	–12,2	41,7
– частка в загальному підсумку, %	x	10,2	7,6	x	0,7
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів					
– млн дол. США	295,5	267,1	400,9	325,6	408,7
– частка в загальному підсумку, %	x	7,0	10,9	7,3	7,0

Джерело: сформовано за даними Національного банку України з урахуванням реінвестованих доходів та вилучених боргових інструментів

<https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>

У табл. 4 привертає увагу мала частка сільського господарства в іноземному капіталі. Таке явище характерне не лише для України. В сучасних розвинених країнах сільське господарство має фермерську, а не акціонерну побудову, а тому мало залучає іноземні інвестиції. Крім того, вкладення іноземного капіталу у сільське господарство у світовій практиці обмежується урядами з міркувань національної продовольчої безпеки, а для бізнесу такі вкладення є зазвичай занадто ризиковими. Залучення іноземних коштів може бути більш безпечним для харчової промисловості.

Нині головним джерелом надходження фінансових ресурсів сільськогосподарським товаровиробникам України залишається чистий дохід від реалізації виробленої продукції. Надто малою є частка фінансових надходжень у сільське господарство за такими каналами надходження фінансових ресурсів як довгострокові позики, кредитування інвестиційних проектів та отримання іноземних грантів. Структуру джерел фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств наведено у табл. 5.

Таблиця 5

**Структура джерел фінансових ресурсів
зведеного балансу сільськогосподарських підприємств України**

Показники	Рік						2018 у % до 2013
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Власний капітал, млрд грн	156,8	163,9	275,3	369,4	436,3	482,9	308,0
Частка власного капіталу, %	50,1	42	40,1	24	47,9	49,1	–
Позиковий і залучений капітал, млрд грн	156,3	226,7	410,1	1167,9	475,3	500,6	320,3
Частка позикового і залученого капіталу, %	49,9	58,0	59,9	76,0	52,1	50,9	–
<i>в тому числі</i> короткострокові кредити банків, млрд грн	22,3	27,7	27,8	29,1	46,8	54,8	245,6
Частка короткострокових банківських кредитів, %	7,1	7,1	4,1	1,9	5,1	5,6	–
<i>Всього, млрд грн</i>	313,1	390,6	685,8	1537,3	911,6	983,6	314,2

Джерело: розраховано за даними Статистичного збірника "Діяльність суб'єктів господарювання", 2018. Державна служба статистики України. Діяльність підприємств – активи, власний капітал і зобов'язання підприємств

Обсяг власного капіталу сільськогосподарських підприємств за 2013–2018 рр. збільшився у 3 рази – до 482,9 млрд грн, що становило 49,1% в структурі балансу. Незважаючи на загальну тенденцію зростання величини власного капіталу, його частка в структурі джерел фінансування, починаючи з 2014 р., не досягала нормативного значення (50%), що свідчить про низький рівень фінансової стійкості та високу ймовірність банкрутства підприємств аграрної галузі через неможливість вчасно розрахуватися за своїми зобов'язаннями у випадку непередбачених ситуацій. Слід відмітити, що в загальній структурі фінансового забезпечення впродовж 2013–2018 років домінував позиковий і залучений капітал, в структурі якого частка короткострокових кредитів була незначною й змінювалася в межах 4,1–7,1%.

Об'єктивною необхідністю ефективної господарської діяльності є залучення агротоваровиробниками кредитів, які необхідні для поповнення оборотних коштів, з тим щоб профінансувати польові роботи, збір врожаю, закупівлю посадкового матеріалу, засобів захисту рослин, мінеральних добрив. Кредити надаються банками у вигляді відновлювальних або невідновлювальних кредитних ліній на 1, 1,5 і 5 років.

Дані НБУ та Світового банку свідчать, що в Україні банки формують понад $\frac{3}{4}$ всього ринку кредитування приватного сектора. Станом на 01 квітня 2018 року в Україні було зареєстровано 82 банківські установи, в т.ч. 39 банків з іноземним капіталом [30].

Аналіз кредитного забезпечення аграрного сектору показує, що впродовж 2013–2018 років обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств підвищилися на 55,6% і в 2018 році загальна сума кредитів становила 67,7 млрд грн. Частка кредитів в загальній структурі кредитування економіки також зросла – з 6,3 до 7,9%. У 2019 році обсяги

кредитування зменшилися у порівнянні з 2018 роком на 9%, однак частка кредитів в загальній структурі зросла на 0,4% (табл. 6).

Таблиця 6

Кредитні ресурси сільського господарства України

Показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кредити, залишки коштів на кінець року, млрд грн							
– усіх галузей	691,9	778,8	787,8	822,1	829,9	859,7	744,6
– сільськогосподарських підприємств	43,5	55,3	48,4	55,4	59,7	67,7	61,6
– частка сільськогосподарських підприємств, %	6,3	7,1	6,1	6,7	7,2	7,9	8,3
Відсоткові ставки за кредитами (середньозважені ставки в річному обчисленні, %)							
– усіх галузей	14,1	14,5	17,7	14,2	14,1	16,9	16,3
– сільськогосподарських підприємств	15,2	20,1	20,2	18,4	16,3	17,7	17,4
Прострочені кредити (залишки коштів на кінець року, млрд грн)							
– усіх галузей	51,4	95,3	15,7	191,8	нд	нд	нд
– частка прострочених кредитів усіх галузей, %	7,4	12,2	19,9	23,3	–	–	–
– сільськогосподарських підприємств	2467	6040	5893	5273	нд	нд	нд
– частка прострочених кредитів сільськогосподарських підприємств, %	5,7	10,9	12,2	9,5	–	–	–

Джерело: розроблено за даними Національного банку України.

<https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>

Відсоткові ставки за кредитами впродовж всього досліджуваного періоду були вищими, ніж в середньому по економіці через підвищену ризиковість діяльності і в 2019 році становили 17,4% річних. При формуванні можливої суми кредиту банк враховує специфіку діяльності підприємства, її обороти за останні кілька років, кредитну історію, а також здійснює оцінку заставного майна.

У загальному обсязі кредитування сільськогосподарських підприємств частка прострочених кредитів за 2013–2016 роки змінювалася з 5,7 до 12,2%, проте ці значення були значно меншими від середніх по економіці.

Суттєвий недолік діючої системи банківського кредитування агровиробництва – її вкрай нерівномірний географічний розподіл. Половину всієї суми аграрних кредитів країни отримують підприємства, зареєстровані у великих містах Києві, Харкові, Дніпрі та їх областях. Національному банку бажано наблизити територіальні пропорції розподілу кредитних ресурсів до обсягів регіонального агровиробництва.

В останні роки в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості агрохолдингів. Так, якщо у 2007 р. було відомо про існування 18 агрохолдингів (що мали землі у користуванні загальною площею 1,7 млн га), то у 2018 р. їх кількість збільшилася до 85 (із загальною площею земель у користуванні 5,62 млн га). Найбільше їх працювало в Полтавській, Черкаській та Київській областях [24].

Хоча, на відміну від інших організаційно-правових форм господарювання в галузі, кількість агрохолдингів нині є невеликою, проте загроза формуванню конкурентного аграрного середовища проявляється, зокрема, в їх сформованому сукупному земельному банку (табл. 7).

За даними "Українського клубу аграрного бізнесу" (УКАБ), сукупний земельний банк, який обробляється агрохолдингами, зменшився з 5,95 млн га у 2017 році до 5,62 млн га у 2018 році. Сукупний показник EBITDA (обсяг прибутку до сплати податків, витрат на

амортизацію та відсотків за кредитами) українських публічних агрохолдингів за 2018 рік скоротився на 19% в чистому вираженні – до 853,6 млн дол.

Таблиця 7

Розміри земельних активів агрохолдингів в Україні, 2013–2017 рр.

Показник	Рік					2018 р. до 2014 р.	
	2014	2015	2016	2017	2018	+ / -	%
Земельний банк агрохолдингів, млн га	5,85	5,6	5,71	5,95	5,62	-0,23	96,1
Кількість агрохолдингів	99	97	97	93	85	-14	85,9
Частка земель у загальній площі угідь, що перебувають у користуванні агрохолдингів, %	27,9	26,7	28	27,8	27,5	-0,4	98,6
Найбільше земельне угіддя агрохолдингу, тис. га	670	654	605	600	527	-143	78,7

Джерело: розроблено на основі офіційних сайтів агрохолдингів

Агрохолдинги нині є найбільш продуктивним сегментом українських сільгоспвиробників, демонструючи найвищий рівень середньої врожайності серед інших категорій виробників. У 2018 році в порівнянні з попереднім роком вони збільшили виробництво основних олійних культур – соняшнику, сої та ріпаку шляхом скорочення посівних площ під окремими зерновими, а також завдяки високій врожайності, яка продовжує зростати. Водночас, агрохолдинги скоротили виробництво пшениці і ячменю, але значно наростили виробництво кукурудзи [25].

Маючи фінансові ресурси, агрохолдинги забезпечують вищу орендну плату власникам земель, тим самим часто вилучаючи земельні ділянки у неефективних аграрних підприємств та виштовхуючи їх з аграрного бізнесу. Підвищення рівня орендної плати та цін за землю є фактором, який посилює конкуренцію на ринку. Водночас, шляхом оренди бізнес отримує можливість накопичення значної кількості сільськогосподарських земель. Зняття мораторію надає можливість купівлі земель саме цими орендарями. Ключовим чинником цього є низька поточна ціна землі в Україні.

Структура фінансових балансів агрохолдингів, фактичні дані яких надані у відкритому доступі й релевантні для аналізу (Авангард, Кернел, МХП, Астарта), свідчать про зменшення часток власних коштів у структурах балансів впродовж 2017–2018 років і відповідно зростання часток позикових коштів, які у 2018 році становили: в агрохолдингу Авангард – 91,6%; МХП – 58,9%; Астарта – 50%; Кернел – 46,8%. Зростання позикових коштів в динаміці свідчить про посилення залежності підприємств від інвесторів і кредиторів, тобто про деяке зниження фінансової стійкості (рис. 2).

Співвідношення між необоротними і оборотними активами холдингів змінювалися в 2017–2018 рр. у бік обтяження балансу, тобто коли необоротні активи перевищували оборотні, що вказує на значне звуження діяльності підприємств і їх залежність від устаткування, обладнання та інших необоротних активів.

На основі статистичних даних зведених балансів розроблено прогноз забезпечення джерелами фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств (табл. 8).

Прогнозні очікування, розраховані з урахуванням наявних тенденцій забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, свідчать, що власний капітал до 2023 року має зрости в 1,8 раза, а позиковий – в 2,4 раза. При цьому, в структурі балансу частка власного капіталу зменшиться, а позикового – підвищиться на 7%, що може негативно відобразитися на фінансовій стійкості підприємств. За цих умов економічно обґрунтоване значення відсоткової ставки за кредитами для сільськогосподарських виробників бажано встановити на рівні 12,4% (розраховано за формулою (2)).

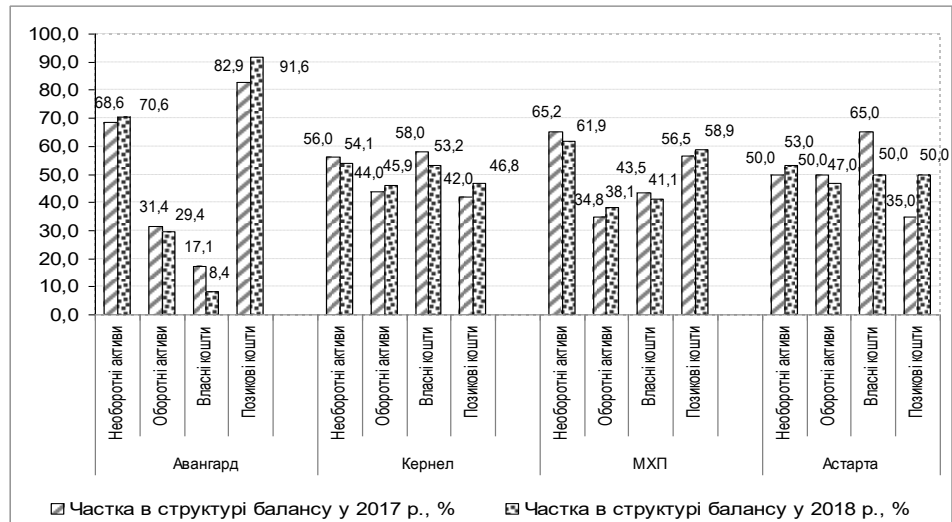

Рис. 2. Структура балансів фінансових ресурсів в агрохолдингах Авангард, Кернел, МХП, Астарта у 2017–2018 роках

Джерело: дані сайтів: <https://avangardco.ua/>; <https://www.kernel.ua/>; <https://www.mhp.com.ua/>; <https://astartaholding.com/>

Таблиця 8

**Прогноз забезпечення джерелами фінансових ресурсів
сільськогосподарських підприємств України**

Показники	Факт		Оцінка		Прогноз		2023 у % до 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Власний капітал, млрд грн	482,9	568,3	640,9	713,5	786,1	858,8	177,8
Частка власного капіталу, %	49,1	41,2	41,5	41,7	41,9	42,1	—
Позиковий і залучений капітал, млрд грн	500,6	812,0	904,1	996,3	1088,4	1180,6	235,8
Частка позикового і залученого капіталу, %	50,9	58,8	58,5	58,3	58,1	57,9	—
Всього, млрд грн	983,5	1380,3	1545,0	1709,8	1874,6	2039,3	207,4

Джерело: авторська розробка, на основі даних Держстату України

Водночас, слід також відмітити, що важливим зовнішнім джерелом формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств є *державна підтримка виробництва*, яка в більшості розвинених країн світу вважається пріоритетним напрямом аграрної політики [15].

Концептуальні засади державної підтримки сільського господарства у світовій практиці реалізуються за двома напрямками:

а) стабілізацією ринку і доходів фермерських господарств (інтервенції, компенсаційні виплати, пільги з оподаткування та ін.);

б) модернізацією виробництва і виробничої інфраструктури малих господарств; підтримкою стартапів; облаштуванням сільських територій (агроекологічні заходи, консервація деградованих угідь тощо); підтримкою зайнятості працівників (диверсифікація виробництва, розвиток інфраструктури агротуризму, місцевих промислів тощо) [11].

Вітчизняна політика підтримки сільського господарства з урахуванням особливостей відтворення галузі та її багатофункціонального характеру потребує удосконалення. Для прикладу, у США для підтримки сільського господарства виділяється 10% вартості виробленої сільськогосподарської продукції, а в країнах ЄС – 20%. В Україні ж цей

показник, який у 2007–2008 рр. становив понад 7%, з 2016 р. знизився до 1%. Водночас у 2017 р. із належних 6,3 млрд грн було виділено лише 5,52 млрд грн, а на 2018 р. замість 7 млрд грн – було виділено 6,3 млрд грн, що багаторазово менше з розрахунку на 1 га угідь, ніж у європейських та інших країнах.

Обов'язковою вимогою отримання аграріями бюджетної підтримки має стати ефективне використання ними природних ресурсів галузі, насамперед земельних угідь. Для цього має бути унормований ряд вимог, що стимулюють сільськогосподарських товаровиробників до відтворення родючості угідь, захисту водних ресурсів, виробництва якісної продукції, охорони агроландшафтів тощо.

Висновки.

Поділяючи точку зору більшості економістів-аграрників вважаємо, що фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств – це сукупність всіх видів грошових доходів і надходжень, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання й призначені для виконання фінансових зобов'язань, фінансування поточних витрат, а також витрат, пов'язаних з розширенням виробництва та економічним стимулюванням працюючих.

Основним джерелом формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств впродовж минулого десятиліття були власні кошти й від правильно організованого управління цими ресурсами залежала їх фінансова стійкість і платоспроможність. Водночас висока вартість залучених фінансових ресурсів у господарську діяльність, а також низький рівень інвестиційної активності сільгоспвиробників, негативно впливали на формування чистого прибутку, призводили до постійних коливань рентабельності операційної діяльності агропідприємств (від 11,7 до 43,0%). Вкладення інвестицій здійснювалося переважно у найбільш прибуткові напрями сільськогосподарської діяльності, в той час як галузі, які потребували докорінної модернізації залишалися без додаткових ресурсів. Частка сільського господарства в іноземному капіталі економіки 2018 року була надто малою – 0,7%. Продовжує набувати гостроти проблема зношеності основних засобів, про що свідчить зменшення кількості сільськогосподарської техніки. Однією з причин низького рівня відтворення основних засобів на підприємствах є нецільове використання амортизаційних відрахувань.

В структурі зведеного балансу сільськогосподарських підприємств частка короткострокових кредитів у 2018 р. становила лише 5,6%. Водночас у структурі фінансових балансів агрохолдингів, кількість яких зросла до 85 одиниць, спостерігається тенденція до зменшення часток власних коштів і відповідно підвищення позикових коштів, які в окремих формуваннях становили від 46,8 до 91,6%. Це свідчить про деяке зниження фінансової стійкості та посилення залежності підприємств від інвесторів і кредиторів. Відсоткові ставки за кредитами для агропідприємств впродовж дослідженого періоду були вищими, ніж в середньому по економіці України (17,7% – 2018 р.; 17,4% – 2019 р.)

Результати представлених досліджень вказують на те, що до сукупності інструментів державної фінансової політики в сфері забезпечення підприємств фінансовими ресурсами варто віднести: стримування інфляції; запровадження програм розширення місткості внутрішнього ринку за рахунок власного виробництва; нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, яка необхідна для забезпечення раціональних норм споживання населенням (зокрема, м'яса, молока, фруктів); організація переробки продукції безпосередньо в господарствах, продаж не сировини, а продовольчих товарів, вироблених із неї, а також інших виробів з місцевих ресурсів як важливого джерела додаткових фінансових надходжень; сприяння формуванню багатоджерельної системи кредитного обслуговування, в якій важлива роль має належати кооперативним кредитним структурам та ін.

Бібліографія

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. Розпорядження Кабінету Міністерства України від 30.12.2015. № 1437-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
4. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.
5. Дем'яненко М. Я. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора АПК. Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі. Київ: ННЦ ІАЕ, 2004. С. 6–11.
6. Жук В. М. Стан та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу. Фінанси України. 2011. № 7. С. 33–42.
7. Кісіль М. І. Пріоритетні напрями інвестицій у аграрну сферу України в умовах нестабільності. ХНАУ ім. В. Докучаєва. https://knau.kharkov.ua/visn_econom_2015_1_83.html
8. Кропивко М. Ф. Концептуальні засади реформування управління аграрним сектором економіки України. Економіка АПК. 2005. № 4. С. 147–150.
9. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 26–38.
10. Месель-Веселяк В. Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 18–23.
11. Пасхавер Б. Й., Молдаван Л. В. Фінансові ресурси агровиробництва. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь; за ред. Бородіної О.М., Шубравської О.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2018. 152 с. С. 25–34.
12. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. Економіка АПК. 2015. № 2. С. 10–17.
13. Саблук Р. П., Коваленко О. В. Світові фінансові потоки на ринку зерна: обсяги і напрями, динаміка і перспектива. Економіка АПК. 2010. №4. С. 142–146.
14. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. Київ: Аграрна наука. 2019. 386 с.
15. Стецюк П. А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 370 с.
16. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд. перераб. и доп. М.: Большая российская энциклопедия, 1998. С. 1013.
17. Балабанов И. Т. Финансовый менеджмент. М.: Финансы и статистика, 1994. 224с.
18. Масловська Л. Ц., Недільська Л. В. Оптимізація структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 65–69.
19. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 2002. 384 с.
20. Опачанський Д. Методи визначення приросту фінансових ресурсів підприємства, напрямків та ефективності їх використання. Економіст. 2006. № 12. С. 44–47.
21. Хачатурян С. В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація. Фінанси України. 2003. № 4. С. 77–82.
22. Черевко Г. Державне регулювання діяльності агрохолдингів в умовах конкуренції в сільському господарстві. Аграрна економіка. 2019, Т. 12, № 1–2.
23. Сільське господарство України – 2018. Статистичний щорічник. Держстат України. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf.

24. Пілявський В. І. Розвиток та діяльність агрохолдингів в Україні. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2010. Вип. 1, т. 1 : Економічні науки. С. 206–215.
25. В Україні поменшало агрохолдингів. <https://www.unian.ua/economics/agro/10627944-v-ukrajini-pomenshalo-agroholdingiv-infografika.html>.
26. Коптева Е. П. Современные представления о сущности финансовых ресурсов предприятия. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-predstavleniya-o-suschnosti-finansovyh-resursov-predpriyatiya>.
27. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. Економіка АПК. 2017. №5. С. 12-18.
28. Анисенко О. В. Розвиток аграрного сектора економіки України в умовах інституційних змін. Агросвіт. 2018. №9. С.27-32.
29. Лупенко Ю. О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агроекономічної науки. Економіка АПК. 2015. № 6. С. 6-10.
30. Матеріали офіційного сайту Національного рейтингового агентства «Рюрік». Аналітичний огляд банківської системи України за I квартал 2018 р. http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2018.pdf.
31. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. К. : Знання, 2012. 815 с.

References

1. Kontsepsiya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministerstva Ukrayiny vid 30.12.2015 r. № 1437-r. [Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector of the Economy for the Period until 2022. Order of the Cabinet of the Ministry of Ukraine dated 12/30/2015 No. 1437-r]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>.
2. Andriychuk V. Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv: pidruchnyk. (2002). [Economics of agrarian enterprises: textbook]. Kyiv: KNEU, 2002. 624 p. [in Ukrainian].
3. Blank I. Upravleniye finansovoy bezopasnost'yu predpriyatiya. (2004). [Financial security management of the enterprise]. Kiev: Elga, Nika-Center, 2004.784 p. [in Russian].
4. Hudz O. Finansovi resursy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv: monohrafiya. (2007). [Financial resources of agricultural enterprises: monograph]. Kyiv: NSC IAE, 2007. 578 p. [in Ukrainian].
5. Dem'yanenko M. Problemy finansovo-kredytnoho zabezpechennya ahrarnoho sektora APK. Problemy finansovoyi pidtrymky malykh i serednykh pidpryyemstv na seli. (2004). [Problems of financial and credit support of the agricultural sector of agro-industrial complex. Problems of financial support of small and medium enterprises in rural areas]. Kyiv: NSC IAE, 2004. P. 6–11. [in Ukrainian].
6. Zhuk V. (2011). Stan ta rozvytok spetsial'nykh rezhymiv opodatkovannya ahrarnoho biznesu. [Status and development of special tax regimes for agrarian business]. Finansy Ukrayiny. [Finance of Ukraine]. № 7. pp. 33–42. [in Ukrainian].
7. Kisil M. (2015). Priorytetni napryamy investytsiy u ahrarnu sferu Ukrayiny v umovakh nestabil'nosti. [Priority areas of investment in the agricultural sector of Ukraine in conditions of instability]. KhNAU them. V. Dokuchaev. https://knau.kharkov.ua/visn_econom_2015_1_83.html [in Ukrainian].
8. Kropyvko M. (2005). Kontseptual'ni zasady reformuvannya upravlinnya ahrarnym sektorom ekonomiky Ukrayiny. [Conceptual bases of reforming management of agrarian sector of economy of Ukraine]. Ekonomika APK. [Economics of AIC]. № 4. P. 147–150. [in Ukrainian].
9. Lupenko Yu. (2014). Rezultaty i problemy reformuvannya silskoho hospodarstva Ukrayiny. [Results and problems of agricultural reform in Ukraine]. Ekonomika APK. [Economics of AIC]. № 7. P. 26-38. [in Ukrainian].

10. Mesel-Veselyak V. Finansuvannya vyrobnytstva v silskohospodarskykh formuvannyakh. [Financing of production in agricultural formations]. *Ekonomika APK. [Economics of AIC].* № 5. P. 18–23. [in Ukrainian].
11. Paskhaver B., Moldavan L. (2018). Finansovi resursy ahro vyrobnytstva. Ahrarnyy i silskyy rozvytok dlya zrostannya ta onovlennya ukrayins'koyi ekonomiky : naukova dopovid'; za red. Borodinoyi O., Shubravskoyi O. [Financial resources of agricultural production. Agrarian and rural development for the growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific report]. GA "Inst. of Economics and predicted. NAS of Ukraine". Kyiv. P. 25–34. [in Ukrainian].
12. Sabluk P. (2015). Stan i napryamy rozvytku ahrarnoyi reformy. [State and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK. [Economics of AIC].* № 2. P. 10–17. [in Ukrainian].
13. Sabluk R., Kovalenko O. (2010). Svitovi finansovi potoky na rynku zerna: obsyahy i napryamy, dynamika i perspektyva. [World financial flows in the grain market: volumes and directions, dynamics and prospects]. *Ekonomika APK. [Economics of AIC].* №4. P. 142–146. [in Ukrainian].
14. Sychevskyy M. (2019). Kharchova promyslovist' yak osnova prodovol'choyi bezpeky ta rozvytku derzhavy. [Food industry as a basis for food security and state development]. Kyiv: Agrarian science, 386 p. [in Ukrainian].
15. Stetsyuk P. (2009). Stratehiya i taktyka upravlinnya finansovymy resursamy sil'skohospodarskykh pidpryyemstv: monohrafiya. [Strategy and tactics of financial resources management of agricultural enterprises: a monograph]. Kyiv: NSC IAE, 370 p. [in Ukrainian].
16. Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar. 2-ye izd. pererab. i dop. (1998). [Big encyclopedic dictionary]. Moscow: Big Russian Encyclopedia, 1013 p. [in Russian].
17. Balabanov I. (1994). Finansovyy menedzhment. [Financial management]. Moscow: Finance and Statistics, 224 p. [in Russian].
18. Maslovska L., Nedilska L. (2009). Optyimizatsiya struktury finansovykh resursiv silskohospodarskykh pidpryyemstv. [Optimization of the structure of financial resources of agricultural enterprise]. *Ekonomika APK. [Economics of AIC].* № 10. P. 65–69. [in Ukrainian].
19. Poddyerohin A. (2002). Finansy pidpryyemstv: pidruchnyk. [Finance of enterprises: a textbook]. Kyiv: Lybid, 384 p. [in Ukrainian].
20. Opachanskyy D. (2006). Metody vyznachennya pryrostu finansovykh resursiv pidpryyemstva, napryamkiv ta efektyvnosti yikh vykorystannya. [Methods for determining the growth of financial resources of the enterprise, directions and efficiency of their use]. *Ekonomist. [Economist].* № 12. P. 44–47. [in Ukrainian].
21. Khachatryan S. (2003). Sutnist' finansovykh resursiv ta yikh klasyfikatsiya. [The essence of financial resources and their classification]. *Finansy Ukrayiny. [Finance of Ukraine].* № 4. P. 77–82. [in Ukrainian].
22. Cherevko H. (2019). Derzhavne rehulyuvannya diyal'nosti ahrokhodyniv v umovakh konkurentsii v sil's'komu hospodarstvi. [State regulation of agricultural holdings in conditions of competition in agriculture]. *Ahrarna ekonomika. [Agrarian economy].* Vol. 12, №1–2. p. 8–16. [in Ukrainian].
23. Silske hospodarstvo Ukrayiny – 2018. Statystychnyy shchorichnyk. [Agriculture of Ukraine-2018. Statistical Yearbook]. Derzhstat Ukrayiny. [State Statistics Service of Ukraine]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf [in Ukrainian].
24. Pilyavskyy V. (2010). Rozvytok ta diyal'nist' ahrokhodyniv v Ukrayini. [Development and activity of agroholdings in Ukraine]. *Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademii. [Scientific works of Poltava State Agrarian Academy].* Issue. 1, vol. 1 : *Ekonomichni nauky. [Economic sciences].* P. 206–215. [in Ukrainian].
25. V Ukrayini pomenshalo ahrokhodyniv. [There are fewer agricultural holdings in Ukraine]. <https://www.unian.ua/economics/agro/10627944-v-ukrajini-pomenshalo-agroholdin-giv-infografika.html> [in Ukrainian].

26. Kopteva Ye. Sovremennyye predstavleniya o sushchnosti finansovykh resursov predpriyatiya. [Modern ideas about the essence of the financial resources of the enterprise]. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-predstavleniya-o-suschnosti-finansovykh-resursov-predpriyatiya> [in Russian].

27. Puhachov M. (2017). Ahrarnyy sektor ekonomiky Ukrayiny v umovakh instytutsiynykh zmin. [Agrarian sector of the economy of Ukraine in terms of institutional change]. *Ekonomika APK*. [Economics of AIC]. № 5. P. 12-18. [in Ukrainian].

28. Anysenko O. (2018). Rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrayiny v umovakh instytutsiynykh zmin. [Development of the agrarian sector of the Ukrainian economy in the conditions of institutional changes]. *Ahrosvit*. [Agrosvit]. №9. P.27-32. [in Ukrainian].

29. Lupenko Yu. (2015). Suchasnyy stan ta perspektyvy mizhnarodnoyi intehtratsiyi ahrarnoho sektoru Ukrayiny: zavdannya ahroekonomichnoyi nauky. [Current state and prospects of international integration of the agrarian sector of Ukraine: tasks of agro-economic science]. *Ekonomika APK*. [Economics of AIC]. № 6. P. 6-10. [in Ukrainian].

30. Materialy ofitsiynoho saytu Natsional'noho reytnynhovoho ahentstva «Ryurik». Analichnyy ohlyad bankivskoyi systemy Ukrayiny za I kvartal 2018 r. [Materials of the official website of the National Rating Agency "Rurik". Analytical review of the banking system of Ukraine for the first quarter of 2018]. http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2018.pdf [in Ukrainian].

31. Tyutyunnyk Yu. (2012). Finansovyy analiz: navch. posib. [Financial analysis: textbook]. Kyiv: Znannya, 815 p. [in Ukrainian].